

c. 1710.

«Prenen cascun any los *alcaldes* moros per salari de la *alcaldia* lur, 190 sols.» (1315, *Rendes reials Dellà Xúquer*), *DAG*. Sovint llavors es conserva en una forma més semblant a l'àrab: «derrocaren moltes parets de les cases dels dits moros, e en la casa de l'*alcadi* meteren foch», València a. 1460 (i sovint en aquest text, Gual Camarena, *CHCA* iv, 486 i passim; accentuant a tort en la *i*), i així apareix sovint en el *Tirant* (veg. *DAG*). De vegades, però, es tracta d'un càrrec no sense jurisdicció sobre cristians, però amb autoritat en la Seca i institucions semblants imitades dels moros: «lo Sereníssimo Rey don Ferrando --- en l'any 1493 --- atorga que'ls alcaldes de la Seca sien tenguts de fer prestar seguretat de juy als litigants en lur cort per actes mercantívols» (disposició afegida al *Consolat de Mar*, ed. Moliné, p. 216); «aquest dia fonch feta una crida de part de la Majestat del Sr. Rey, sobre lo Collegi dels *alcaldes*», a. 1500 (*Ardits* III, 167); per un doc. de 1479 en Carbonell (cit. *AlcM*) es veu que es tracta d'un funcionari plural i d'importància un poc secundària («no tenen loch sinó del cavaller»), potser de tipus judicial, i segurament també d'antecedents moros (l'aparien amb el *mostaqaf*).

A. Badia ha posat de relleu alguns detalls de la història del mot, espt. en català, en *Homen. a Millàs i Vallierosa* I (1954), 67-82. En una carta escrita poc després, Giner i March troba que relaciona massa l'ús modern d'*alcalde* a València amb el dels moriscos, i observa amb raó que així com a Castella l'ús com a nom del jutge, i amb poder alhora executiu, era normal i com a tal els alcaldes actuaven en nom o delegació del poder reial, i com a funcionaris reials, això fou estrany sempre al Regne de València [i a totes les terres catalanes]. En el Regne, Felip V, després de l'abolició dels furs, dissol els jurats i nomena el primer *alcalde* de València, que es fa càrrec de la Casa de la Ciutat; i de llavors ençà s'ha dit *alcalde* a València; cosa que es fa extensiva a les principals ciutats i poblacions del País. És a tort que se'l presenta com a continuador dels jurats i del Jurat en Cap, que eren càrrecs electius i populars, elegits per les parròquies de la ciutat (en els darrers temps, per insaculació), mentre que l'*alcalde* era de nomenament reial i rebé atribucions judicials noves, de font règia; anàlogament als altres jurats, substituïts des de llavors per «concejales». És el mateix que passà a Barcelona, amb el Conseller en Cap.

En un ample sentit, doncs, és veritat que *alcalde* és un castellanisme, i la resistència que se li ha fet en el Continent i encara més a Mallorca, on AMAlcover el titllava de castellanisme i preconitzava substituir-lo per *bat(l)le* (*BDLC* VII, 406, etc.), era motivada. La toponímia confirma la impopularitat del mot, després de l'expulsió dels moriscos. En terres balears, en canvi, *batle*, com a cap del municipi, s'ha fet general. I és que realment una part de les funcions d'aquest hi coincidí, sobretot a les Illes i el Principat (en terres valencianes, la supervivència més considerable de

grans senyorijs fins a data molt recent feia sentir millor que *batle* era una altra cosa). El fet és, de tota manera, que el mot *alcalde* és inòit en la toponímia d'origen onomàstic, mentre que les combinacions de *bat(l)le* hi són molt freqüents i les trobem pertot en les tres regions, en noms com *Mas del Bat(l)le*, *del Batlle-Vell*, *de la Batllessa*, etc.¹

En castellà, en canvi, *alcalde* ja apareix a la fi del S. XI i esdevé freqüent des del XII: Neuvonen, 108-110. Des de llavors conuiu amb el vell mot llatí *juex*, i les dues denominacions es distribuïren entre els diversos tipus de funcionari judicial, si bé en temps medieval *alcalde* és normalment un jutge de caràcter especial; més tard se li acumulen funcions municipals, que acaben per predominar, però fins quan Lope de Vega i Calderon escriviren llurs comèdies de l'*Alcalde de Zalamea*, aquest funcionari conserva encara no pas poc del seu caràcter primitiu.

La segona *l* és deguda a un efecte de l'articulació especial de l'emfàtica àrabiga *d*, per al qual veg. Steiger, *Contr.*, 162-5; altrament hi hagué en castellà una variant *alcade*, poc freqüent allí, però ho seria més en l'època arcaica, car des del castellà passà al fr. *alcade* [1323, usat només amb referència a Castella] i al basc *alkate* [1130, Mitxelena, *Fo. Li. Va.* I, 44 i n. 31]. El port. ant. *alcalde* restà sempre un funcionari judicial.

DERIV.: *Alcaldada*. *Alcaldejar*. *Alcaldessa* [S. XIX]. *Alcaldia* [veg. supra, 1315].

¹ Excepció ben poc freqüent és el *Racó de l'Alcalde Major* a Muro d'Alcoi, poble de grandíssima tradició morisca, i on prové indubtablement d'una tradició de moriscs.

ALCALI, del b. ll. *alcali*, i aquest, de l'àr. vg. *qali* (àr. *qily*) 'sosa'. □ 1.ª doc.: Lab. 1839.

Si bé confós amb l'adjectiu *alcalí* i amb l'accentuació d'aquest; distingits, *SLitCosta*, 1868. Adoptat per totes les llengües modernes: it. *alcali* [S. XVI, abans de 1577], cast. *álcali* [1555], fr. *alcali* [1509], angl. *alkali* [1578]. L'accentuació inicial en les llengües meridionals prova que no es prengué del francès, i la simultaneïtat de dates en totes (salvant la nostra, on el caràcter de la nostra lexicografia hi lleva importància) fa improbable que passés al castellà des de l'italià (com digueren Steiger-Hess, *VRom.* II, 57, 60-62) o des del castellà al català (*AlcM*): a totes degué passar directament des del baix llatí.

DERIV.: *Alcali* [1839]; *alcalinitat*, *alcalinitzar*. *Alcaloide* [1868, *SLitCosta*]. *Alcalescent*, *-escència* [id.] CRT.: *Alcalimetre* [1839, Lab.]; *alcalimetria*.

Alcalla, *alcallaire*, V. *alcolla* Alçament, V. *alt*

ALCANÀRIA, 'carxofa', mot només recollit en un article per *AlcM*, 1928-9 (com a mot usat a Guardamar, darrer poble de la nostra llengua), amb accentuació a la *a*, detall que no tenim confirmat i que no sabem si hem d'acceptar o posar en dubte; del mateix origen àrab i més ben conegut és el cast. provincial